

Gál István: Bartóktól Radnótiig

Gál István nevét el nem téveszti, aki a harmincaöt éves magyar szellemi életében valamelyest is járatos. Az Apolló nevezetes folyóirat. Doktori értekezése is több, mint a műfaj átlaga. Jóval több. Babits angol irodalmi kapcsolatait tárgyalja, s eredményei ma is elevenek. Babits azóta is témája, s nem túlzás őt a Babits-filológia első mesterének tartani. Várjuk is tőle a Babits-monográfiát.

Szerencsésebb hely és idő az illető ifjan katedrara juttatja, neki a közlés lehetősége is ritkán adatott meg. A két háború közt ellenzéki volt, elhajtották a fiatal-ság nevelői köréből. A felszabadulás utáni korszak sem kedvezett egy ideig az anglisztika művelőjének. Ő azonban csöndben mindig dolgozott, s nemcsak az angol—magyar kapcsolatok történetén. Mindig a honi föladatak és lehetőségek higgadt mérlegelőjeként választotta ki tárgyát. Magyar tudós nem lehet rabja a finom munkamegosztásnak. Meg aztán Gál István elképzeléses ember. Nem a szakmát nézte, hanem a föladatait. S föladatait mindig eleget látott maga előtt. Akkor is, mikor semmi reménye nem volt rá, hogy munkáját közölhesse. Most aztán megérkezett az alkalom is. Munkásságának elegendő tér ígérkezik. Hosszú idő után jelentkezhetik gyűjteményes tanulmánykötettel. Jelentkezése esemény. A kiadó föl-tűnő érdemét rögvest nyugtazzuk is. A Magvető Elvek és utak sorozatának egyik legjobb darabja a Gál István könyve.

Nem kompilátor irodalomtörténész munkája. Gál István nem könyvekből, hanem érintetlen forrásokból dolgozik. Ritka manapság az ilyen irodalomtörténész. Ráadásul olyan témákat dolgoz föl, amelyeknek anyaga nagyrészt élménye is. Saját kutatás és eleven emlékezet. Emlékeit forrásaival ellenőrzi, gazdagítja, s a források élményei, emlékei segítségével jobban vallathatók. Mintaszerű filológia, kifogástalan tudományos akribia jellemzi e tanulmányokat, de mégsem csak tényrögzítés és leltár, amit végez. Bátor és eredeti ítéleteivel is kitűnik. Helytálló, mert korrekt ítéleteivel. A Bartóktól Radnótiig hasonló vállalkozások közt fölöttébb kiemelkedik.

Babits a hőse a tanulmányok nagyobb részének. Akkor is Babits, ha nem róla van szó. De ha Babits érdeke a közvetlen tárgy, akkor is nyerünk olyat, ami innen és túl van a kedvenc hősön. Buday Dezsőről Babits érdekében rajzol arcképet Gál István. Eredményesen szolgálja ezt az érdeket. A megnyert arckép azonban önmagában is nagyon fontos. A tizenkilences mártír véglegesen beleivódott a korszak szellemi színpéjébe. Bartókról, Kodályról szólva is új vonásokkal gazdagodik nemcsak arcképük, Bartók és Babits viszonylatában nemcsak e tartalmas kapcsolat derül föl, a nagy zenészek közgondolkodói arculata is kivehetőbb lesz, s tovább: a tizenkilenc előtti kor szellemének összefüggése is jóval világosabb.

Elhanyagolt dokumentumot taglal Gál István. Bartók a „testvér-nemzetek” államszövetségéről dolgoz ki egy tervezetet, s azt aláírta kortársaival. A névsor egy feledett közös vállalkozás alkalmából rögzült, s az adott pillanatban — a forradalmak előestéjén — a századelő nagy nemzedékének egységes akaratára és cselekvő erejére utal. „Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Barta Lajos, Benedek Marcell, Bíró Lajos, Bolgár Elek, Bölöni György, Braun Róbert, Csók István, Czákó Ambró, Dániel Arnold, Dienes László, Dienes Pál, Dienes Valéria, Fogarasi Béla, Földessy Gyula, Fülep Lajos, Füst Milán, Gábor Andor, Giesswein Sándor, Hevesi Sándor, Kaffka Margit, Kassák Lajos, Kernstok Károly, Kodály Zoltán, Kosztolányi Dezső, Lányi Sarolta, Lányi Viktor, Lengyel Menyhért, Lesznai Anna, Lukács György, Madzsar József, Márffy Ödön, Molnár Antal, Nemes Lampérth József, Odry Árpád, Pogány József, Rippl-Rónai József, Schöpflin Aladár, Uitz Béla, Varga Jenő, Vámbéri Ruzstem, Vedres Márk.” A tizenkilenc előtti progresszió Bartók vezérletével vonul föl, amit a forradalmak bukása után nem tehet többé. És Gál István könyvének jó része e konstelláció teljességét idézi föl, arra is figyelmeztetve, mily mulasztások terhelnek bennünket a forradalmak bukása előtti korszakot kuta-

tásában. Hiányokat fed föl Gál István könyve, s utal e hiányok eredendő okára is. Az elveszett forradalmak eléggé nem hangsúlyozható következménye a közemlékezet kihagyása.

Új, jelentős generáció érkezik a húszas években a megtorpant szellemi élet fórumaira. Németh László elbeszéli, mit talál a bölcsészkaron a húszas évek elején. Sivár szellemi helyzetet, amely elől az orvoskarra menekül. A középiskolából érkező ifjú az előtte járó nemzedék javát együttes aktivitásában már nem ismerheti meg, csak töredékével találkozhatnak a húszas években. Fülep Lajossal például úgy, hogy az közeledik hozzá, a Tanú olvastán, becslését kifejezendő. Illyés is e tájt hall hírharangozni a dunántúli veszedelem tudójáról. A másik pedig Babitscsal találkozik már korán, de ennek közérzeti mélypontján. A második nemzedék tehát csak ziláltsága, atomokra bomlása állapotában találja az első nemzedéket, csak irodalmi képviselővel érintkezhetik. A többiekkel aligha. Olyiknak még hírét se hallja. A mártír Buday Dezsőt bizonyosan nem. Az emigránsokét is nehezen. A harmincas évek ifjú európai utasa — Németh László — magánosan tájékozódik, s hamarabb ismerkedik meg a századforduló európai elitjével, mint a hazai progresszióval. Ugyanígy a harmincas évek fiatal szociográfusa. Könnyebben talál utat a külföldi példához, mint a honi előzményekhez. A második nemzedék egyik része Adyhoz és a húszas években oly hars-tevékeny Szabó Dezsőhöz, más része Kassákhöz csapódik egy időre. Csak arra nem gondol senki, hogy a forradalmak előtti korszak szellemi szinképét fölfogja; integrálja, ami integráns is volt lényege szerint. Ezt nevezhetjük emlékezetkihagyásnak, a folytonosság megszakadásának.

Már a harmadik nemzedék másként kötődik ehhez a tradícióhoz. Ők tanulják, amit közvetlen elődeiknek tapasztalniuk kellett volna. Akár Babits körére vetődnek, akár, mint a szerencsés Gál István, Fülep Lajos közelébe kerül, vagy Szabó Dezső előadását hallgatja, mindenképp teljesebb képet alakíthat ki magának az első nemzedékről. Gál István már azt is tudja, nemcsak a teljesebb képről van szó, de az elveszett egyetemes horizontról, egy mély kultúráról, amelyhez valamiképp vissza kell kapcsolódnia. S tanulmányainak e sugalma ma is időszerű, ma is korparancs. S ha Németh László oly sürgetőnek érezte az európai tájékozódást, Gálék — a harmadik nemzedék — azt is tudták, hogy e tájékozódásnak nemcsak kívül — a nagyvilágban —, de belül, a század elején is megvannak a támpontjai. Az iróniára és föllynyre hajlamosabb Bóka László ki is oktatja Némethet. Gál István nem ironikus, nem föllynyes, de ítéletei kiegyensúlyozottak és távlatosak. Az ő mesterei az első nemzedékből kerülnek ki. Mint például Fülep, aki nemcsak neki mestere. Fülep „A spanyol manieristákat, Gongorát, Avilai Szent Terézt, San Juan de la Crust akkor emlegette, amikor magyar költők még létükről sem tudtak”. Nekem pedig Weöres sorolta egy alkalommal Avilai Szent Terézt és San Juan de la Crust; lehetséges, hogy ő is Füleptől hallotta nevüket először.

Gál István könyvének legfontosabb tanulsága, hogy a forradalmak bukásából eredt szellemi diszkontinuitást föl lehet és föl kell számolni. S ez több, mint irodalomtörténeti föladat. Ha valaha nem sikerült megoldani, most — példa rá a könyve — megoldható. S éppen a megoldhatóságból következik e tanulmányok annyi jó erénye. Főként kiegyensúlyozott ítéletei. Ki írt eddig ilyen higgadsággal Szabó Dezsőről? Pedig Gál István annak a Fülep Lajosnak a rajongója, aki oly kemény ítéletet mondott — és megjelenése pillanatában! — az Elsodorta faluról.

Gál tiszteli mestereit, de ismeri, tehát meri megítélni is őket. Akár Szabó Dezsőt, akár Fülepet. Babitsot is — nyilván. De most annak látja idejét, hogy az elnagyolt és összezavart Babits-képet kiigazítsa. Azt mondják, hogy Babits pacifista volt. Gál ír egy tanulmányt: Babits a világbékéért. Különösen a tizenkilenc előtti Babits-kép szorul kiigazításra. Am azon munkálni annyi, mint az egész forradalmak előtti progresszió történetét jobban motiválni.

Kortársaival is korrektül bánik Gál István. Tamásit, Sárközit, Veres Pétert, Erdeit különösen respektálja. Halász Gábort, Szerb Antalt, Hevesi Andrást, Radnótit méltatja; szívesen mesél a Szerb Antalnak tett szolgálatakról. Halász Gábornak is

rendelkezésre állt. Arra azonban kimondatlanul és szerénységében is nagyon büszke, hogy ott állt József Attila mellett, hogy értette és méltányolta, mint csak kevesen. S nemcsak ő, hanem Bóka is.

Tudom, hogy e könyvnek folytatása következik. Következzék is. Mert ilyen könyvekre van szükségünk. Olyanokra, amik nemcsak közölnek, de inspirálnak is. Sőt. Úgy adják elő tárgyukat, hogy közben új tárgyakra, új föladatakra is utalnak. Olyan szerző is van, aki azt sugalmazza, munkájának tárgyához többé nem kell nyúlni, mert azt ő kimerítette. Az ilyen szerző lehet nagy, de bizonyosan korlátolt. Gál István éppen ellenkezőleg. Miközben választott tárgyát alaposan megmunkálja, földeit és földeit az újabb munkára szoruló tárgyat. Nemcsak megold egy kérdést, de megoldásában ott az újabb kérdés. Az ilyen szerzővel kapcsolatban elég annyit mondani, hogy dolgozómódja tudományos. (*Magvető*, 1973.)

BATA IMRE

Zám Tibor két könyve

BÁCS-KISKUNBÓL JÖVŐK

A cím jó lenne — egy másik könyv homlokára. Mert itt megtévesztő. Formailag is, hiszen mindjárt az első írás (*Egy kísérlet tanulságai*) biharkeresztesi tapasztalatok és vizsgálódások eredményeiről ad számot. Jó szerencse, hogy nem csupán formai „félrevezetés” történik. Zám valóban Bács-Kiskunban él most, tarisznyája azonban már akkor teli volt, amikor odaérkezett. Nyilván úgy cselekedett, mint a mesebeli kincseskamrát járó legény: kirakta a rézpénzeket, ezüstöt, majd aranyat rakott a helyére; eldobta a fibulákat, s egyéb csudákkal tölte meg a zsebét. Ezek vannak most nála, jobbra ezeket rakja az asztalra, ha bizonyítani akarja igazát, de emlékei megmaradtak amazokról is, ismerője tehát a kamra valamennyi szögletének. Az *egészről* adhat számot. Rövidebben s a tárgyhoz illőbben fogalmazva: nem „megyei szemlélettel” íródott Zám Tibor könyve. A könyv második fele, a *Szövetkezeti világ* összefoglaló címmel közreadott füzér ennek a kötetnek a lényege. Nagy kár, hogy nem ezzel kezdődik a könyv, s nem függeléként adja a *Jártomban-kelteiben* című — minden szempontból vegyes — összeállítást.

Fordítsuk meg a sorrendet legalább most. A második rész úgyszólván valamennyi írása a szövetkezeti demokráciáról gondolkodik s gondolkodtat. Annak a látáshoz földadatlan ellentmondásnak a viaskodását figyeli, amely a mind jobban szervezett mezőgazdasági nagyüzem, az ehhez szükséges határozott felelős vezetés és a tulajdonos-munkások beleszólási joga, a köznapi értelemben vett demokrácia között feszül. Ha a tulajdonos bérmunkássá válik, a vezető egyértelműen munkaadóvá lesz, akkor beszélhetünk-e még szocialista gazdasági egységről? Vagy ez az új gazdaság csak az automatizálás foka, a kapcsolatokban alkalmazott megszólítás és még egy-két formai jegy okán fog különbözni az egykori kapitalista nagybirtoktól? Rendkívül fontos és ugyanennyire időszerű kérdések ezek. A gazdasági, termelési stabilizáció megtörtént a szövetkezetekben. Szemre is látszik a fejlődés, ma már ellenségeink sem tagadják. A főnti kérdések azonban nyitottak. Bármily jól tudjuk a választ, hogy az elcsúszás nem lehet komoly veszély, hiszen biztos és jól használható utat jelöl a szocialista demokrácia, Zám Tibor nyolc-tíz okos és pontos írásban jegyzi föl, hogy ezen az úton is állnak vámszedők, sőt martalócok, a menetek között haladnak hamis proféták, zsebtolvajok, kapzsi haszonlesők. Hogy mennyire nehéz továbbhaladni az úton, mennyiféle akadály áll előnkbe, s mennyiféle köd zavarja még a tiszta látást, arról bonyolultságunkban is áttekinthető képet ka-